

TO`QIMACHILIK SOXASI TERMINOLOGIYASINING SHAKLLANISHI, RIVOJLANISHI VA HOZIRGI HOLATI

AnDChTI, Nemis tili nazariyasi va amaliyoti kafedrasida o`qituvchisi

N.A.Karimova

AnDChTI (Talaba)

Mahkamboyeva Ro`zixon

Kalit so`zlar: *To'qimachilik terminologiyasi, leksik qatlam, onomasologik, semasiologik, kognitiv, funksional, terminologik lug'at, Prototerm,*

Annotatsiya: Ushbu maqola terminologiyaning rivojlanishi sohalarning shakllanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lganligi sababli, ko'p tadqiqotchilar turli davrlar tilini o'rganishga mavzuga asoslangan tarixiy yondoshuvga qiziqishadi va shundan kelib chiqib maqolamiz atamalarni xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan.

Ma'lumki, tadqiqot va qo'llash nuqtai nazaridan asosiy qiziqish eng zamonaviy va eng dinamik rivojlanayotgan fan sohasining maxsus tillari (informatika, PR va reklama) bilan ifodalanadi, venchur investitsiyalari, makromolekulyar birikmalar kimyosi va h.k.), bu albatta zamonaviy va dolzarbdir jadal rivojlanayotgan dunyo (Karpova, Shcherbakova, 2005). Shu bilan birga, insoniyat shug'ullangan juda ko'p sonli faoliyat sohasining rivojlanish dinamikasi, inson uchun hayotiy zarur bo'lgan va shuning uchun hunarmandchilikdan boshlanadigan faoliyat turlari ham o'rganish uchun qiziqish uyg'otadi. To'qimachilik terminologiyasi deyarli har doim ham mutaxassis hunarmandlarning (va keyinchalik to'qimachilik sanoatining eng xilma-xil sohasidagi mutaxassislarning mutaxassislari) va to'qimachilik mahsulotlarini iste'mol qiluvchi barcha qatlamlarning e'tiborini tortdi. Unga quyidagi lug'atlarni to'liq kiritish mumkin: maishiy to'qimachilik, ko'rpa-to'shak, to'quv mato, to'qilmagan mato, astar mato, ko'ylak mato, kostyum mato. Terminologiyaning

rivojlanishi sohalarning shakllanishi bilan chambarchas bog'liq bo'lganligi sababli, ko'p tadqiqotchilar turli davrlar tilini o'rganishga mavzuga asoslangan tarixiy yondoshuvga qiziqishadi va ularning ishlari tilning xarakterli umumiy va o'ziga xos xususiyatlarini tahlil qilishga bag'ishlangan. sanoat terminologiyasi shakllanishining turli davrlari: M.P. Alekseev, N.V. Boganova, M.F. Veklich, L.L. Kutina, N.V. Leonova, M.F. Sergeeva, E.Yu. Xomyakova (Alekseev, 1983; Boganova, 1974; Veklich, 1999; Kutina, 1966; Leonova, 1979; Sergeeva, 1999; Xomyakova, 1984) va boshqalar. shuningdek, leksik qatlamlari hunarmandchilik terminologiyasining rivojlanishiga oid ayrim asarlarda o'z aksini topgan ilmiy va ishlab chiqarish terminologiyasi: O.N. Trubachev, A.G. Shovkoplyas (Trubachev, 1966; Shovkoplyas, 1976) va boshqalar. Hozirgi vaqtda tarixiy terminologiya umumiy, xususiy, tipologik, onomasologik, sematsiologik, kognitiv, funksional bilan bir qatorda gnoseologik, mustaqil tadqiqot yo'nalishi hisoblanadi. Shunday qilib, S.V.ning so'zlariga ko'ra. Grinevning ta'kidlashicha, tarixiy terminologiya terminologiyalar tarixini rivojlantirish maqsadida o'rganadi va ularni hisobga olgan holda "ularning shakllanish tendentsiyalarini ochib berish" uchun ularni tartibga solish bo'yicha to'g'ri tavsiyalar beradi (Grinev, 1986, 187). Bundan tashqari, diaxronik tadqiqotlar yordamida, jumladan, tilshunoslikka oid fanlar (antropologiya, etnografiya, fan va texnika tarixi, umumiy tarix) ma'lumotlaridan foydalangan holda terminologiyaning kelib chiqishi va rivojlanishi davri va xususiyatlarini aniqlash mumkin. (ayniqsa eskilari) , chunki yosh va paydo bo'lgan Hozirgi vaqtda terminologiyalar asosan ularning rivojlanishining asosiy bosqichlarini takrorlaydi. Diaxronik tadqiqotlar atamalarning rivojlanishidagi umumiy tendentsiyalarni ochib beradi va ushbu rivojlanishni belgilovchi omillarga, shuningdek, maxsus lug'at va uni tartibga solishga urinishlar tendentsiyalariga hissa qo'shadi. To'qimachilik biznesi terminologiyasining tarixi, ma'lumki, uning tushunchalari "to'qimachilik tarkibi chuqur o'tmishga borib taqaladi. sanoat "vaqt o'tishi bilan o'zgardi. "Uy" sanoati, hunarmandchilik, hunarmandchilik, manufaktura va fabrika - ishlab chiqarishning barcha bosqichlari va shakllarining xususiyatlari shu sohada eng chuqur va batafsil kuzatilgan. To'qimachilik

sanoatining shakllanishining umumiy jarayoni va bosqichlari to'qimachilik lug'atlari evolyutsiyasini ko'rib chiqishga hamda to'qimachilik ma'lumotnomalarining shakllanishi, rivojlanishi va hozirgi holatidagi asosiy leksikografik yo'nalishlarni aniqlash imkonini beradi (XVIII asr, XIX asr – XX asr boshlari, XX asrning ikkinchi yarmi, XXI asr.). B To'qimachilik terminologiyasiga murojaat qilganda quyidagi rivojlanish davrlarini ajratib ko'rsatish maqsadga muvofiq: ibtidoiy davr, antik davr, 18-19-asrlar to'qimachilik terminologiyasi. XX XXI asr to'qimachilik terminologiyasi. qisqacha tarixiy ekskursiya uchun. Ibtidoiy davr. Biroq, odatda, terminologik lug'atning paydo bo'lishi fanning paydo bo'lishi bilan bog'liq, fan tarixi esa antik Aln, hech bo'lmaganda bronza davridan boshlanadi. Olimlar birgalikda maxsus bilimlar va sohalari mavjud bo'lgan bilimlarni rivojlantirishning ilm-fangacha bo'lgan davrini ajratib ko'rsatishadi (Growther, 1967; Wartofsky, 1968). hunarmandchilik, ovchilik, baliq ovlash, din va boshqalar ko'rinishidagi faoliyat. Ba'zan bu sohalarning so'z boyligi terminologiya deb ataladi, bunga O.N.ning monografiyasi misol bo'la oladi. Trubachev "Slavyan tillarida hunarmandchilik terminologiyasi" (Trubachev, 1966). Uning ishining zamirida hunarmandchilikni bilimning maxsus sohasi sifatida anglash yotadi. Maxsus lug'atning umumiy lug'atdan farqli o'laroq, asosiy xususiyati foydalanishning tematik o'ziga xosligi bo'lganligi sababli - terminologiya maxsus bilim sohalari tushunchalarini ifodalash uchun ishlatiladi - maxsus lug'at tarixining boshlanishini lug'atning paydo bo'lish davri bilan bog'lash mumkin. proto-ilmiy bilim va shuning uchun u fan tarixining boshlanishidan oldin keladi. Qadimgi dunyoning tarixiy va moddiy davriylashuvidan foydalangan holda, biz maxsus lug'atning paydo bo'lishi qabila jamoasi bosqichida emas, balki undan oldin - proto-jamoa davrida (prenatal jamiyat), bunday turlar paydo bo'lganda, deb taxmin qilishimiz mumkin. Ovchilik, baliq ovlash, qurilish, davolash, kiyim tikish kabi maxsus inson faoliyati paydo bo'ldi. O'sha paytda asboblarning ixtisoslashuvi rivojlana boshladi (bu materiallarni qayta ishlashning ilg'or texnologiyasidan dalolat beradi, bu ko'nikmalarni uzatish uchun tegishli maxsus lug'atni talab qiladi) va, shubhasiz, ularning nomlarining etarlicha

rivojlangan guruhi mavjud bo'lishi kerak. Ibtidoiy davrda mifologik tafakkur tizimining ustunligi tufayli nom u bilan bog'langan ob'ektning ajralmas qismi sifatida qabul qilinadi, bu esa muayyan ajralmas munosabatlardir. Narsa nom olgandan keyingina to'liq voqelikka ega bo'ladi, nomlardagi farq narsalar o'rtasidagi farq, narsalarning o'xshashligi va yaqinligi etimologik jihatdan qiyoslanadigan nomlarning o'xshash va yaqinligida namoyon bo'ladi. narsalarning inson xatti-harakati (masalan, qadimgi qayta ishlangan materialning ongida) oldindan aytib bo'lmaydigan bo'lishi mumkin. Bu vaziyatda narsalarning nomlarini bilish tuzatish vositasi bo'lishi kerak edi, insonning tegishli voqeliklar ustidan hukmronligidagi umumlashtirish darajasi. Qadimgi inson tilining o'ziga xos xususiyati, narsalarning ahamiyatsiz mohiyati va shuning uchun o'zgarmasligi, aftidan, denotatsiyalarning har qanday tizimlashtirilishini va nomlar maxsus lug'atni tartibga solishga urinishning bir qismi ekanligiga ishonishni istisno qildi. Shunday qilib, proto-ilmiy pernod odam nomlari proto-terminlar bo'lgan maxsus vakolatxonalar bilan ishlagan (Grinev, 1986, 189).

2. Qadimgi davr. insoniyat bilimining rivojlanishida ko'pchilik olimlar tomonidan fanning paydo bo'lishi tomon ulkan qadam tashlandi. etakchi, bu davrning o'ziga xos xususiyatiga ko'ra, nazariy va amaliy fanlarning chegaralanishi, shuningdek, fanning hozirgiga qaraganda san'at bilan chambarchas bog'liq bo'lgan hunarmandchilikdan ajratilishi. Prototermlarga kelsak, ular o'sha paytdan beri yo'qolmadi, hunarmandchilik va kundalik lug'atda saqlanib qoldi, chunki ko'plab maxsus vakillar umumiy foydalanishga kirgan. Vaqt o'tishi bilan hunarmandchilik va boshqa ba'zi boshqa faoliyat turlarining maxsus predmetli ko'rinishlari nazariy jihatdan idrok etiladigan va ilmiy tushunchalar tizimiga aylantiriladigan ilmiy fanlarning paydo bo'lishi bilan maxsus nutqda mustahkam o'rin olgan ba'zi protermlar ilmiy terminologiyaga kiritiladi, qolganlari esa "xalq terminologiyasi" deb ataladigan shaklda ishlaydi. » , ilmiy lug'at bilan birga ishlatiladi. Shunday qilib, eski atamalarning ko'pgina asosiy atamalari bir vaqtlar pro-termlar bo'lgan va ularning bir qator xususiyatlarini saqlab qolgan - motivatsiya uchun tasodifiy, yuzaki belgilardan foydalanish yoki motivatsiyaning

yo'qligi (yo'qolishi). Tabiiy tilning leksik birligining semantik tarkibida terminologik ma'no qanday o'rin egallaydi, u birlamchi yoki ikkilamchi bo'ladimi, degan savol juda dolzarbdir. Odatda, "eski >> bilim sohalarida birlamchi yoki ikkinchi darajali. so'zlar atamalar (leksik birliklar) sifatida ishlatilmaydi, uchun terminologik ma'nosi ikkinchi darajali. Shunday qilib, to'qimachilik biznesida atamalarning ko'pchiligi, jumladan, shuttle, karder, karta-karta, chizma, naqsh-bosma, terminologik bo'lmagan asosiy ma'noga ega. Shu munosabat bilan ko'pincha bu birliklar atamalarning funksiyasida qo'llanganda "ikkinchi darajali nomlar" (tabiiy til leksik birliklarining metaforik va metonimik ma'nolari) qanday bevosita ma'noga aylanishini kuzatish mumkin. Atamaning "muallifi" ob'ektlarning (metaforalarning) o'xshashligidan kelib chiqqan holda yoki sub'ektni o'ziga xos xususiyatlariga ko'ra nomlash orqali atama sifatida foydalanish uchun ma'lum bir tilning leksik birligini tanlagan davrda. masalan, butun o'rniga bo'lak nomi bilan (metonimiya) va hokazo. P.- bu davrda atamalar (protermlar) ikkinchi darajali ma'noga ega bo'lishi mumkin. Barcha yuzaga keladigan oqibatlar bilan: metafora va metonimlarning ifodaliligi va obrazlilik, metonimlarning ko'rinishi (sinekdoxa) va boshqalar. Leksik birliklar "etuk atamalar, terminologiya tizimining elementlariga aylanganda, bu yangi, atamaviy ma'no oldingi, noterminologik ma'nodan ajralib, to'g'ridan-to'g'ri bo'lib, ekspressiv, ko'chma va shunga o'xshash boshqa lahzalar atamada mavjud bo'lgan konnotatsiyaga aylanadi. uning mazmuni tuzilishi, lekin kontseptsiyani belgilashga ta'sir qilmaydi. Antik davrda paydo bo'lgan to'qimachilik atamalarining shakllanishida bu atamalardagi tashqi ko'rinish, rang, hid, shakl, joylashuv kabi tashqi, ko'pincha tasodifiy belgilar muhim rol o'ynaydi. . umumiy lug'at, ammo vaqt o'tishi bilan hunarmandchilikning ixtisoslashuvi va ilmiy bilimlarning chuqurlashishi tufayli ba'zi atamalar faqat tor doiradagi mutaxassislar uchun tushunarli bo'lib qoladi. Misol distaff bo'lishi mumkin; mrepalo, urish - urish; shpindel - quyidagi atamalar: aylanma g'ildirak - shpindel: slayder - halqali sayohatchi; g'altak - g'altak; g'altak - tez; tirkak - chig'anoq; kob (yigiruvchi moddadan) - hank; ko'z teshigi - ko'z qopqog'i; egasi -taroqlash mashinasi; ushlagich; taroqsimon taroq;

taroqchi - taroqli ip - taroqli ip; e - to'kmoq: qamish yoki taroq tishi - qamish yoki taroqning tishlari; berd - qamish; kaynatma - kosasi : tugamoq - tugatish . O.N.ning so'zlariga ko'ra. Trubachev, warplymok weft kabi "asosiy" atamalar va tushunchalarni shakllantirishda ishtirok etish qobiliyati, masalan, uzoq vaqt davomida barcha so'zlar va tushunchalar tizimi miqyosida istisno qilinishi, shuningdek To'qimachilik tili noqulay va tejamkor bo'lmagan atamalar, shuningdek, yigiruv va to'quv bilan bog'liq tasvirlar va g'oyalar yig'indisi, hatto qadimgi davrlarda ham, misollari yaxshi ma'lum bo'lgan siljishlar bilan to'la. Bular qadimgi yunon moirasi Kloto, Atropos, Lachesis, ayollar - taqdir ma'budalari rolidagi spinnerlar va qadimgi nemis norlari - taqdir spinnerlari. Xuddi shu xalq to'qimachilik ishlab chiqarishida yigiruv yaqin vaqtgacha ayol xarakterini eng uzoq va eng mustahkam saqlab qoldi. Gomerning hunarmandchilikka oid ma'lumotlari kambag'al she'rlarida ko'pincha shpindelda aylanayotgan ayol, uy bekasi tasvirlangan. Shunday qilib, qadimiy, shuningdek, muhim o'ziga xoslik Umuman olganda, uning doimiy an'anaviy, xalq to'qimachilik ishlab chiqarishi - maishiy xarakterdagi to'quv dastgohlari, bu, masalan, to'quvning haqiqiy ma'noda kech hunarmandchilikka aylanishiga yordam berdi (Trubachev, 1966, 34). To'qimachilik hunarmandchiligi shakllanishining dastlabki bosqichida to'qimachilik hunarmandlarining tili va ularning mahsulotlarini iste'molchilar tilining farqlanishi minimal bo'lgan va vositachilar, to'qimachilik savdogarlari, ko'plab savdogarlar, prosollar tomonidan muvaffaqiyatli bartaraf etilgan deb hisoblash uchun asoslar mavjud. va xafa qilish. Shunday qilib, maxsus lug'at rivojlanishining paydo bo'lishining genetik jihati bilan bevosita bog'liq bo'lgan atamalarning shakllanishining birinchi bosqichi "o'z-o'zidan", tizimli bo'lmagan sifatida tavsiflanishi mumkin. Atamalar yaratishning yetakchi yo'li umumiy leksikani ixtisoslashtirish edi.

3. XVIII - XIX asrlar to'qimachilik terminologiyasi. XVIII asrda. uy >> ishlab chiqarish o'z-o'zidan aylanadigan g'ildiraklar, qo'lda to'quv dastgohlari va bosma mahsulotlarni ishlab chiqarish uchun ibtidoiy uskunalar bilan jihozlangan fabrikalar bilan almashtirildi (yog'och qoliplar bilan qo'lda bosilgan (bosma) -

qo'lda blokli bosma, foto chop etish (bosma) bilan qo'lda chop etish - qo'lda ekranda chop etish). Birinchi paxtani qayta ishlash korxonalari 17-asrda tashkil etilgan. Lonkashirda (Angliya). XVIII asrda. Gollandiya, Shveysariya, Germaniya, Fransiya va Angliyada paxta-matbaa ishlab chiqarish keng tarqaldi. Tabiiy tarix davri to'qimachilik terminologiyasini tizimlashtirish bo'yicha ishlarning boshlanishini belgilab berdi. 18-asrdan boshlab turli olimlar to'qimachilik terminologiyasini ilmiy asosda qurishga, unga ma'lum strukturaviy tashkil etishga harakat qilishdi. Nomlash tizimining barcha shartlari ma'lum bir model bo'yicha qurilgan, bu esa atamaning tizimdagi o'rnini aniqlash imkonini beradi.

To'qimachilik tushunchalarini ifodalash uchun til vositalarini tanlash hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ayon bo'ldi. To'qimachilik ishchilarining o'zaro tushunish istagi, tajriba almashish istagi maxsus til yaratmasdan, barcha mutaxassislar uchun tushunarli yagona atamasiz mumkin emas edi.

Adabiyotlar ro'yhati;

1. V.P. Danilenko "Русская терминология", "Наука" nashri N1977

2. M.P. Senkevich, Akobirov S "Til va terminalogiya"

3. Xojiyev X. "Termin taminlash mezonlari"

4. Beck, William Samuel, The Draper's Dictionary... Textile Fabricss: Their history and Aplications. L., 1886